

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur

Årgång 143 2022

I distribution:

Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Niclas Johansson (uppsatser) och Karl Berglund (recensioner)

Biträdande redaktör: Marcus Axelsson

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2023 och för recensioner 1 september 2023. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–42–1

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2023

tiga” och ”weitleufftig” [”vidlyftig”], eller lånord som ”expliciren”? Samtidigt är boken just genom sin omfattande kulturhistoriska kontextualisering av Brenners författarskap en informativ, lättillgänglig och välskriven introduktion till den stormaktstidens kulturella sfär, som skulle fungera väl i undervisningssammanhang även för svenska studenter. Inte minst är boken ett välkommet bidrag som tillgängliggör en del av Brenners spännande verk även för en nutida tyskspråkiga publik.

Jules Kielmann

Tore Lund, *Idealisten, pengarna och marknaden. Den materiella sidan av Viktor Rydbergs författarskap*. BoD – Books on Demand. Stockholm 2021.

I september 1895 har Viktor Rydberg hastigt blivit sängliggande och ligger för döden på Villa Ekeliden i Djursholm. Han står då på toppen av sin karriär och betraktas som Sveriges främste författare. Stora läsargrupper beundrar honom för hans moraliska auktoritet och för hans stora ambition att formulera en världsåskådning som skall utgöra en enhetlig byggnad, en harmonisk helhet. Men på dödsbädden tycks det vara andra saker som upptar Rydbergs allt grunligare tankar. Under förmiddagen den 21 september blir han allt oroligare. Han föreställer sig att två vaktmästare står och väntar i tamburen för att hämta ett manuskript av honom. Stödd av sin hustru lyckas han ta sig från sängkammaren till arbetsrummet, där han sjunker ner på sin stol. Bara minuter senare är han död. Dödsorsaken är diabetes, eller ”blodförgiftning, tillkommen genom sockersjuka” enligt den samtida diagnosen.

Denna beskrivning av Rydbergs dödsdödsfall, återgiven i *Svenska Dagbladet* den 26 september 1895, sätter fingret på att även den mest eteriske av idealistiska författare också alltid är en yrkesperson, stressad av skrivprojekt och deadlines. Särskilt i Rydbergs fall är detta en angelägen påminnelse. Få författare har som han fått se sin yrkesverksamhet skymmas av panegyriska adjektiv som ”marmorren”, ”oförvitlig” och ”högeidealistisk”. Men bakom dessa kulisser döljer sig en hel värld, vilket framgår av en ny bok: bibliotekarien och Rydberg-kännaren Tore Lunds *Idealisten, pengarna och marknaden. Den materiella sidan av Viktor Rydbergs författarskap* (2021). I sju kapitel och ett antal bilagor beskrivs ”författarskapets praktiska och materiella sida” (9), vilket bland annat inkluderar förlagskon-

takter, försäljningssiffror och sammanställningar av intäkter från yrkesarbete och författarskap. Boken utgör en komplettering till den tidigare forskningen, som särskilt under mellankrigstiden var intensiv (sex av de hittills nio doktorsavhandlingarna om Rydberg försvarades mellan 1918 och 1938), men som till mycket stor del har ägnats ”idésidan” av författarskapet (9) – det gäller till exempel Victor Svanbergs *Rydbergs Singoalla. En studie i hans ungdomsdiktning* (1923) och Örjan Lindbergers *Prometeustanken hos Viktor Rydberg. Hans utopiskt liberala förutsättningar och de därav betingade problemställningarna i hans idédiktning* (1938). Lund menar också att hans studie utgör en nödvändig förutsättning för ”en modernare Rydbergsbiografi än den hittills enda av format”, det vill säga Karl Warburgs tvåbandsverk *Viktor Rydberg. En levnadsteckning* från 1900. Vem som sedan kommer att skriva denna modernare biografi nämns inte, men att döma av Lunds utfästelser om innehållet i ”nästa bok” lär det bli han själv (347).

Warburgs biografi är liksom merparten av den akademiska forskningen ”idéinriktad” (10) och därmed kongenial med båda samtidens och eftervärldens bild av Rydberg. Lunds studie kan däremot sägas gå på tvärs mot författarens rykte. Rydberg skall ju vara siaren, profeten, förmedlaren av högstämmd julefrid med dikterna ”Tomten” och ”Betlehems stjärna” (”Gläns över sjö och strand”), inte den beräknande yrkesmannen som själv eller genom sina litterära agenter försöker få maximal pekuniär utdelning av varje strof och kapitel. Men nu är det inte heller fullt så sniken och materialistisk som Rydberg framstår i Lunds studie. Den bild som framträder skiljer sig inte heller på några avgörande punkter från den som i allmänhet har givits av Rydberg och hans författarkarriär. Däremot får denna gängse bild nu ett helt nytt stöd i form av kvantitativa data: årslöner, honorar i antalet kronor (totalt eller per tusen tecken), upplagestorlekar, antal rader per trycksida, etcetera. Historien om Rydbergs liv och författargärning kan ur Lunds synvinkel enkelt sammanfattas på följande vis:

Efter att barndomshemmet skövlats av kolera och alkoholism blir Viktor utauktionerad på socknen. Med ofullbordade studier ägnar han sig som yngling åt brödskriveri och publicerar följetonger i *Jönköpingsbladet* under åren kring 1850. 1855 får han ett sommarvikariat på *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*. Hans relation med redaktören S.A. Hedlund blir livslång och som följetongsredaktör låter han sina egna alster inflyta i spalterna. Den

ambitiösa *Den siste Athenaren* (1859), som beskriver kampen mellan döende hedendom och fanatisk kristendom under den sena antiken, går högt över huvudet på de göteborgska läsarna, men betraktas inom några år (och fram till dess att Strindberg publicerar *Röda rummet* 1879) som Sveriges viktigaste roman. Rydberg gör sedan skandalsuccé med den bibelkritiska stridsskriften *Bibelns lära om Kristus* (1862) och blir landskänd, men drabbas därefter av skrivkramp och depression som varar under ett decennium. Vid mitten av 1870-talet, revitaliserad efter en resa till Rom, gör han en storstilad comeback som lyriker och kulturhistorisk essäist. Ej längre fullt så stridbar upphöjs han socialt, blir medlem av Svenska akademien och gifter sig rikt. Under litteratörernas 1880-tal hamnar han i litteraturpolitisk motvind, begraver sig i akademiskt arbete och återvänder som författare först efter 1890, då nya litterära strömningar under hans sista levnadsår återskänker honom positionen som landets främste författare.

Denna berättelse är alltså inte ny, men Lunds studie stadfäster den, till synes en gång för alla, samtidigt som den visar på det dialektiska förhållandet mellan å ena sidan idéer och litterära uttrycksmedel, å den andra bokmarknadslogiken. För att visa hur Lund argumenterar vill jag här ge tre exempel på sådant samspel, och jag gör det i kronologisk ordning.

Med *Bibelns lära om Kristus* – försiktigt signerad ”V.R.” – blir Rydberg känd och utgiven utanför Göteborg. S.A. Hedlund tar på allvar över rollen som författarens ”förhandlare och manager” (148). Den första upplagan av boken tar slut på ett par veckor och följs av en ny som också den tar slut. Men sedan, visar Lund, drar Rydberg i bromsen. *Bibelns lära om Kristus* fanns bara tillgänglig i handeln ”under ungefär femton av de trettioåren mellan första publicering och hans död” (288). Det är knappast en slump att det var just detta religionskritiska verk som undandrogs bokmarknaden. Rydberg hade problem med att ”balansera sin kontroversiella sida med andra delar av sin image” (289) och kyrkokritiken från det tidiga 1860-talet kunde lätt skära sig med den idealistiska högtidsdikt som Rydberg ville skriva under åren kring 1880. Den unge rabulisten ersattes i omvärldens ögon av en mogen man med respekt för samhällets institutioner, och ansvaret för detta var i hög grad hans eget.

Från och med 1874 säljs Rydbergs böcker inte bara i häftad form utan även med ambitiöst utformade förlagsband, ibland i flera versioner. Kon-

trasten till Strindberg är enligt Lund ”slående” – av dennes många verk var det bara ett litet antal som erbjöds i inbunden version före sekelskiftet 1900 (293). Samtidigt som Rydberg med sitt ”andra genombrott” i mitten av 1870-talet får en större läsekrets och ett socialt avancemang hamnar alltså hans verk i bokmarknadens högprissektor. (Dyrast var de rikt illustrerade praktutgåvorna: essäistiken från den italienska resan i *Romerska dagar* från 1877 och översättningen av Goethes *Faust* från 1878.) Dessa år innebär också ett privatekonomiskt genombrott, då Rydbergs inkomster för honorar fler-dubblas mellan 1874 och 1875 (149–151). Förlaget var alltså en väsentlig medskapare av det prestigeladdade ”varumärket Viktor Rydberg”.

Även Rydbergs triumfatoriska ”återkomst” under det tidiga 1890-talet framstår i ett helt annat ljus när hans litterära och litteraturpolitiska framgångar växlas om i reda pengar. Efter några jämförelsevis magra år på 1880-talet – då han är helt uppslukad av sitt vetenskapliga arbete – är det nu som hans årsintäkter överträffar 10 000 kr, vilket innebär att han då, och under sina sista år i livet, kunde räkna sig till de ”välbestälda” (162). Det var alltså inte bara parnassen han besteg, utan även samhällspyramiden. En bidragande orsak var att Bonnier till julhandeln 1891 lät trycka två Rydberg-böcker, romanen *Vapensmeden* och den andra diktsamlingen, som båda blev något av *runaway bestsellers* (med 5 000 sålda exemplar vardera bara inför julen) (120–124). Siffrorna säger mycket om både Rydberg och 1890-talets bokmarknad, där det uppenbarligen gick att förena hög status med framgångsrik försäljning.

Bokens sista kapitel – ”Strategier, mönster och mål” (333–347) fungerar som en resonerande sammanfattning, där Lund försöker beskriva ”handlingsmönster” i Rydbergs karriär, såsom de framträder ur ett materiellt perspektiv (333). På så sätt vill han förklara några av författarens egenheter, till exempel att avsäga sig nya upplagor av publicerade verk, att hårdnackat säga nej till tillfälles- och beställningsskrivande och att skriva förord till andras vetenskapliga verk som närmast liknar egna avhandlingar. Lunds förslag är att Rydberg var besatt av tanken på att författarskapets alla delar skulle passa ihop och utgöra en ”harmonisk helhet”. För detta krävdes att varenda rad skulle ”hålla på både konstnärlig och etisk nivå”. Och i takt med att nya verk tillkom såg sig Rydberg tvungen att dra in och revidera det som han redan hade skrivit. Den här arbetsmetoden bidrog sannolikt till författarska-

pets begränsade omfattning, men den krävde också ett särskilt slags försörjningsstrategi, där skrivandet kunde avskämmas från ekonomiska krav (345). Det kan exempelvis förklara varför Rydberg tackade ja till tidskrävande anställningar som redaktör och föreläsare, snarare än att som många samtida "litteratörer" försöka leva på sin penna.

Med sitt kvantitativa perspektiv grundat i omfattande arkivstudier placerar sig Tore Lund med sin Rydberg-studie i en litteratursociologisk tradition, och knyter an till forskning om författaridentitet och författarförsörjning som har bedrivits i Uppsala och Lund. Det är också till denna typ av studier som han hänvisar i de relativt knapphändiga redogörelserna för tidigare forskning. *Idealisten, pengarna och marknaden* låter sig läsas på samma sätt som exempelvis Erik Peurells doktorsavhandling om Jan Fridegård (*En författares väg. Jan Fridegård i det litterära fältet* 1998) och Petra Söderlunds bok *Lagerlöf & Co. Litteratursociologiska och textkritiska analyser* (2010). Materialet är stort och tungt, men Lund hanterar det med förhållandevis lätt hand. Resultatet är en alltid förtroendeingivande, och här och där även underhållande framställning, som lyckas förmedla en delvis ny bild av det författarskap som länge uppfattades som ett av Sveriges viktigaste.

Andreas Hedberg

Cristine Sarrimo, *Det spökskrivna jaget. Zlatan, marknaden och läsarna*. Makadam förlag. Göteborg & Stockholm 2021.

”– Jämför man sig med Zlatan så förlorar man varje gång, man ska inte jämföra sig med Zlatan”, poängterade den svenska landslagsspelaren Ludwig Augustinsson i en intervju inför landskampen mot Norge i Nations League i juni 2022 (*Expressen* 4 juni 2022). Att den 41-åriga Zlatan Ibrahimović har och har haft en särställning i svensk och även i viss mån internationell fotboll är som citatet understryker ett otvivelaktigt faktum. Men det är inte enbart på fotbollsarenorna världen över som Zlatan utmärkt sig. Den mediala uppmärksamhet som ägnats hans person under decennier har långsamt men säkert byggt upp myten Zlatan och gjort honom till en kulturell celebritet som få kan mäta sig med, åtminstone i ett svenskt sammanhang.

I Cristine Sarrimos *Det spökskrivna jaget. Zlatan, marknaden och läsarna*, från 2021, är det fram-

förallt myten, eller, som Sarrimo skriver, ”Zlatan-sagan” eller ”Zlatan-legenden” som står i centrum. Utgångspunkten för undersökningen är den spökskrivna självbiografin *Jag är Zlatan Ibrahimović* som gavs ut 2011 och som var skriven av David Lagercrantz. Sarrimo framhåller i den inledande mycket kortfattade inledningen att hennes syfte är att ”belysa” hur denna självbiografi ”producerades, hur den lästes och vilken bild av personen Zlatan som den knutit an till och vidareutvecklade” (10). Utöver inledningen består boken av fyra kapitel, varav några har publicerats i andra sammanhang i form av artiklar och bokkapitel. Rent dispositions- och innehållsmässigt hade den tjänat på en något fylligare inledning och ett avslutningskapitel som tillsammans ramat in undersökningen och på ett tydligare sätt presenterat dess utgångspunkter liksom fångat upp dess slutsatser. Något som förvånar lite med tanke på att syftet sägs vara att fokusera på Zlatan-självbiografin är att en mer djuplodande och systematisk analys av just denna lyser med sin frånvaro. Som det nu är aktualiserat den med jämna mellanrum, men det förutsätts i hög grad att läsaren är väl bekant med självbiografin sedan tidigare, vilket till syvende och sist blir ett pedagogiskt problem i framställningen.

I bokens inledande kapitel ligger fokus på produktionen av självbiografin. Särskilt ägnas frågan om vad det egentligen innebär att spökskriva en självbiografi stor uppmärksamhet, jämte de mer teoretiska frågor om författarrollen som spökskrivariet och uppdragsskrivandet i sig väcker. Mycket av utrymmet ägnas även åt att diskutera Lagercrantz författarroll, som både före och efter Zlatan-boken i hög grad handlat om att ta sig an andras berättelser. Förutom Zlatan-självbiografin har detta inte minst varit tydligt när det gäller hur Lagercrantz efter Stieg Larssons frånfälle kontrakterades av Bonniers för att skriva vidare på den så kallade Millenniumtrilogin. Detta gör att fokus tenderar att i påfallande hög grad hamna på andra aspekter än just produktionen av Zlatan-självbiografin. Som i boken överlag är exkurserna och digressionerna många. Omotiverat många sidor uppehåller sig till exempel i detta inledande kapitel vid den så kallade Kulturmannen-debatten som utspelade sig i pressen 2014, hur den fick en fortsättning i #metoo-rörelsen och slutligen hur den kulminerade i Matilda Gustavssons uppmärksammade och hylade litterära reportage *Klubben* från 2019.

I bokens andra kapitel är det läsarperspektivet som aktualiserat och framförallt hur *Jag är Zlatan*